

NYUGATI SZEMMEL A „KELETI VÉGEKRŐL”

A Halvány Folt szindróma

John Keegan: *The First World War* c. könyve apropóján

Ez az írás eredetileg tulajdonképpen könyvismertetésnek készült. Baráti szívesség révén ugyanis eljutott hozzám a jó nevű brit hadtörténész (a *New York Times* könyvszemléje szerint „talán napjaink legjobb hadtörténésze”), John Keegan új kötete,¹ melyet az első világháborúról írt. A szerző magas reputációja (sokáig tanított *Sandhurst*ben, a *Vassar College*-ban és *Princeton*ban, publikált egy bő tucatnyi könyvet) önmagában is indokolhatta volna, hogy külön figyelemre méltónak minősítem e legeslegújabb opuszt, elvégre mégis csak érdekes, hogyan birkózik meg egy ilyen kaliberű szakíró az „egykötetes világháborútörténet-írás” közismert nehézségeivel. Csak remélhettem, hogy jobban, mint angolszász kollégáinak túlnyomó többsége, akik az utóbbi években valóságos lavináját produkálták a különféle rendű és rangú, de rendszerint átfogó igényű feldolgozásoknak a XX. század első nagy háborús kataklizmájáról. Reményeim azonban nem teljesültek, mert Keegan könyve semmivel sem lett jobb a többinél. Így a recenzióírástól el is ment a kedvem, legalábbis a hagyományos értelemben vett formájától. Ehelyett úgy döntöttem, hogy inkább a *jelenségről* írok. Arról a jelenségről, amely Keegan művében is megfigyelhető, csakúgy, mint az angolszász szerzők többségének munkáiban. Ennek a jelenségnek tudtommal nincs önálló neve, ideiglenes használatra javasolom tehát a *Halvány Folt* szindróma elnevezést, melyet természetesen sietek is megmagyarázni. Képzeljük magunk elé az első világháborús Európa térképét, melyen a szokásoknak megfelelően eltérő színekkel vannak feltüntetve a különböző hadszínterek és a szembenálló erők, a frontvonalak, stb. Nos, az 1914–1918 közötti évek történetét feldolgozó – mondom: túlnyomó részben angolszász szerzők által publikált – művek a maguk sajátos eszközeivel szintén elkészítik az olvasó számára a maguk kiszínezett Európa-térképét, ám rendszerint lényegesen erősebb színeket használnak, amikor a nyugati frontról, esetleg a gallipoli partraszállásról, illetve általában azokról a hadszínterekről írnak, ahol angolok, amerikaiak (vagy a szerző egykori honfitársai) harcoltak. Sokkal halványabbak ugyanakkor ezen a képzeletbeli térképen azok a foltok, amelyek a keleti frontot, a Balkánt, az olasz vagy a román hadszínteret volnának hivatva ábrázolni. Tulajdonképpen a Halvány Folt szindróma a leggyakrabban azokon a területeken figyelhető meg, ahol az egykori Osztrák–Magyar Monarchia seregei harcoltak.

Melyek mármost ennek a *tünetegyüttesnek* a konkrét megjelenési formái? A legfeltűnőbb közülük mindenek előtt a „keleti végekkel” foglalkozó fejezetek enyhén szólva is csekély terjedelme. Nem érdemes egzakt mutatókat (sorokat vagy karaktereket) számlálni ennek a megállapításnak az igazolásához: a szembeötlő aránytalanság első látásra nyilvánvaló. Ráadásul a mennyiségbeli korlátozottság általában minőségbeli szűkösséggel párosul: a szóban forgó kötetek technikai apparátusa meglehetősen árukladó

¹ *The First World War*. Alfred A. Knopf, New York, 1999.

e tekintetben. A tárgymutatók (indexek) vizsgálatából kitűnik, hogy lényegesen kevesebb osztrák–magyar tábornokról esik említés, mint az antant országok vagy akár a szövetséges Németország generálisairól. Ugyanez elmondható az osztrák–magyar csapategységek háborús szereplésének regisztrálható említéséről is. Nem áll másként a dolog akkor sem, ha a bibliográfiai adatokat vesszük szemügyre: a források vagy forrásértékű dokumentumok említése a Halvány Folt szindróma által érintett térségre vonatkozóan elenyészően csekély, a másodlagos irodalomból pedig általában csupán azokra a szakmunkákra korlátozódik, amelyek angol nyelven (is) hozzáférhetőek. A minőségi szűkösség tipikus megjelenési formája továbbá az egyébként is korlátozott terjedelmű anyagban elszaporodó felületesség, pontatlanság (a személynevek és a földrajzi nevek vonatkozásában egyaránt megnyilvánuló túlzott nagyvonalúság), általános és gyakran semmitmondó megfogalmazások használata, amelyekben régi beidegződések, előítéletek is megjelennek. Ennek következtében az a kép, amelyet az olvasó az efféle munkák elolvasása után nyer az egykori Osztrák–Magyar Monarchiáról, illetve annak hadseregéről, tábornokairól, politikusairól vagy egyszerű katonáiról, nem nevezhető túlságosan árnyaltnak és összességében meglehetősen kedvezőtlen.

Mindez – illetve tulajdonképpen a Halvány Folt szindróma tüneteinek pusztá létezése – önmagában természetesen aligha lehetne megmagyarázhatatlan. Teljességgel érthető, ha a nyugati szerző a nyugati olvasó feltételezett érdeklődésének megfelelően súlypontokat képez munkájának felépítésében, s fokozottabb figyelemben részesíti azokat a történeteket, amelyek nyugati szemmel fontosabbnak tűnhetnek. Ráadásul létezik egyfajta hierarchia is az első világháború hadszínterei között: az ún. főhadszínterek jelentősége mellett a mellékhadszíntereké gyakran valósággal eltölpül. Felesleges itt most kézenfekvő érveket felsorakoztatni annak alátámasztására, hogy milyen buktatókat rejt magában az efféle megkülönböztetés. Mégis, ha valaki a világháború egészéről ír könyvet, aligha válogathat szimpátia alapján, az illendőség kedvéért igyekezőn letudni a kötelező penzumot, hogy azután minél gyorsabban rátérhessen az érdekesebb részek tárgyalására. Ha tehát – mondom – egyfajta értékítélet tükröződik a Halvány Folt szindrómában összefoglalható jelenségek felbukkanásában, az végső soron elfogadhatatlannak kellene, hogy minősüljön.

Elképzelhető azonban más magyarázat is. Sajnos, a tapasztalatok szerint egyre inkább terjedőben van az a szemlélet, mely szerint elegendő az angol (korunk univerzális világnyelve) mindenfajta tudományos tevékenység műveléséhez, mondván: ami igazán számít, azt vagy eleve angolul közlik vagy lefordítják angolra. Nyilvánvaló, hogy létezik egyfajta kényszer a tudományos publikációk világában, amely a kis nyelveket sajátjuknak tudó kutatókat egyre erőteljesebben az angolul való megjelenésre ösztökéli. Ám a Halvány Folt szindróma által érintett térségben kulcsfontosságúnak számító németet aligha lehet kis nyelvnek nevezni. Mégis, az angolszász szerzők egyre ritkábban férnek hozzá eredetiben a német nyelvű dokumentumokhoz, illetve a német nyelvű szakirodalomhoz. Legalábbis erre enged következtetni az általuk használt elsődleges és másodlagos irodalom. A Keegan-hez hasonlóan ugyancsak tekintélyes brit történész, Martin Gilbert, néhány éve megjelent vaskos világháború-történetében² nehéz lenne nem angol hivatkozást találni. Ebben a tekintetben Keegan-re látszólag nem lehetne panasz, hiszen ő több ízben is említi az

² First World War. Weidenfeld and Nicholson, London, 1994.

osztrák világháborús szereplést tárgyaló „hivatalos” szakmunka³ egyes köteteit. Ha azonban valaki veszi magának a fáradságot, és visszakeresi a konkrét hivatkozások eredeti helyét, meglepődve tapasztalja, hogy azok egy kivétellel *hadrendi táblázatokra* utalnak, melyek megértéséhez aligha van szükség komolyabb nyelvtudásra. A kivétel ellenben az eredeti német szövegben szereplő idézet korrekt angol fordítása, csak hogy a neves szerző nem vette észre (?), hogy két különböző személytől származó részleteket olvaszott össze egygyé. Felmerül a gyanú, hogy a német szöveg fordítását esetleg valamely asszisztens készítette Keegan számára, akinek aztán nem volt módjában kontrollálni a szöveget. Mindez azonban igazából nem is fontos. Sokkal árulkodóbb, hogy milyen irodalmat használt a szerző akkor, amikor – példának okáért – a szerb hadjárat eseményeit tárgyalja. Itt már hiába keresnénk osztrák munkákat, hogy a magyarokról már ne is beszéljünk. A honi tudományosság csekély jelenlétét a világnyelveken alig-alig hozzáférhető publikációink kellőképpen megmagyarázzák. Vajon ezzel függ-e össze, hogy – a Halvány Folt szindróma egyik markáns megjelenési formájaként – az első világháborút mintha a magyarok nélkül harcolták volna végig a küzdő felek? Keegan-tól jóformán csupán annyit tudhat meg az olvasó rólunk, hogy „harciasak” (warlike) vagyunk. Háborús részvételünk méreteihez és a magyarság súlyos véráldozatához képest tulajdonképpen tragikus, milyen kevés figyelmet kaptak a magyar csapatok ebben a kötetben. Lényegesen kevesebbet, mint például finn nyelvrokonaink, akiknek szereplése inkább megragadta a neves szerző figyelmét. (Vagy csak angolul könnyebben hozzáférhető Mannerheim hadműveleteinek története?)

Ha a tisztelt olvasó valamiféle sértett nemzeti önérzet védelmében síkra szálló „közép-európeér” morgolódásának véli az eddigieket, akkor bizonyára téved. A Halvány Folt szindróma ellen szót emelni önmagában természetesen kevés. A magunk részéről nem tehetjük meg, hogy dacolunk az angol nyelvi imperializmussal, azaz nekünk kell lehetővé tennünk, hogy a hazai tudomány eredményei angolul is hozzáférhetőek legyenek. Ebben az esetben ugyanis legalább felkínáltuk az esélyét annak, hogy az ilyen, a szaktudományos és a népszerűsítő jellegű irodalom mezsgyéjén lavírozó művek szerzői valamivel realisabb képet rajzoljanak történelmünkről. Bizonyos azonban, hogy a korszakkal kapcsolatos valamennyi dokumentum soha sem lesz Shakespeare nyelvén tanulmányozható. A források használata azonban – úgy tűnik – nem alapvető követelmény manapság ebben a műfajban. Igaz, a szóban forgó művek tulajdonképpen már nem is a szakmai közönségnek, hanem a fogyasztóknak íródnak. (A szaktörténészek szűk köre bizonyosan nem képez jelentős felvevő piacot.) Ez a fogyasztó azonban meglehetősen kritikus: az Internet tanulsága szerint Keegan könyvének amerikai fogadtatása eléggé vegyes volt. Sajátos módon az elmarasztaló kritikák sokkal több konkrétumot tartalmaztak, mint a legtöbbször csupán általánosságokat ismételtető elismerő vélemények. A szakmai igényesség rovására tett engedmények megtérülése tehát rövid távon is kérdéses, hosszabb távon pedig még inkább az. A Halvány Folt szindróma eltüntetésében a legfőbb szövetségeseink minden bizonnyal az *igényes* olvasó lehet, aki kimozdíthatja abból a kényelmes önelégültségéből az érintett szerzőket, mely végső soron a „halvány folt” igazi és legfőbb forrása.

³ Österreich-Ungarns letzter Krieg. Hrsg. vom österr. Bundesministerium für Landesverteidigung u. vom Kriegsarchiv. Bd. I–VII., Wien, 1930–1938.